

Dr hab. Agnieszka Barczykowska, prof. UAM
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Poznań, dnia 12.11.2024r.

RECENZJA

pracy doktorskiej magistra Karola Łukowskiego pod tytułem

"Praca terapeutyczna w poradniach uzależnień. Studium

społeczno-pedagogiczne"

napisanej pod kierunkiem dr hab. Mariusza Granosika, prof. UŁ,

sporządzona na zlecenie Przewodniczącej Komisji Uniwersytetu

Łódzkiego do spraw stopni naukowych w dyscyplinach

pedagogika i psychologia

dr hab. Aliny Wróbel, prof. UŁ.

1. Wprowadzenie

Problematyka zaburzeń związanych z używaniem szeroko rozumianych substancji psychoaktywnych niejednokrotnie stawała się przedmiotem zarówno rozważań teoretycznych, jak i empirycznych. Jedną z przesłanek dla tak częstego podejmowania tej tematyki pozostaje zapewne nieustannie wysoka, bo szacowana na około trzy miliony, liczba osób używających ryzykownie substancji psychoaktywnych lub uzależnionych i podobna liczba osób doświadczających konsekwencji tego stanu rzeczy¹. Wspomniane liczby, mimo podejmowania działań natury indywidualnej, społecznej i prawnej pozostają od lat na niezmiennie wysokim poziomie, rodząc pytania o ich skuteczność. Wyraźnie widoczna jest potrzeba identyfikacji efektywnych sposobów oddziaływania w tym zakresie. W realizację tej potrzeby wpisuje się przedstawiona do oceny rozprawa doktorska, przygotowana przez magistra Karola Łukowskiego. Jej celem jest zrekonstruowanie formalnych i nieformalnych zasad, obszarów, dyskursów i czynników wyznaczających ramy pracy terapeutycznej prowadzonej w poradniach uzależnień. Materiałem badawczym stały się doświadczenia osób z problemem uzależnienia od substancji psychoaktywnych oraz terapeutów, współpracujących w indywidualnych i grupowych formach terapii uzależnień. Doktorant opisał pracę terapeutyczną w wymiarze instytucjonalnym, relacyjnym, jako dyskurs i w ujęciu pracy społecznej.

Podejmując się oceny pracy Doktoranta odniosłam się do kwestii formalnych i merytorycznych, co pozwoliło na sformułowanie ostatecznej konkluzji.

¹ <https://www.parpa.pl/index.php/szkody-zdrowotne-i-uzaleznienie/picie-ryzykowne-i-szkodliwe>

2. Ocena formalna

Przechodząc do oceny formalnej rozprawy magistra Karola Łukowskiego rozpocznę od wskazania kluczowych kryteriów, do których się odniosłam. Stały się nimi: zgodność tytułu z podjętą problematyką, poprawność językowa i stylistyczna, struktura i logika wywodu, układ typograficzny, sposób cytowania i sporządzenia bibliografii, zgodność z wymogami formalnymi.

W zakresie pierwszego kryterium należy potwierdzić, że sformułowany tytuł odpowiada tematowi pracy, wyczerpując go i dość jednoznacznie wskazując ramy analizy.

Jeśli chodzi o drugie kryterium, jest ono o tyle istotne, że praca choć lokuje się w dyscyplinie pedagogika, to z racji przedmiotu ma charakter interdyscyplinarny (o czym szerzej za chwilę). Konieczna jest zatem z jednej strony pewna plastyczność językowa, a z drugiej duża samodyscyplina w tym zakresie. Doktorant z dużą swobodą porusza się po przestrzeniach słowników dyscyplin, z dobrym efektem stara się zachować spójność terminologiczną. Nie można nie zauważyć jednak w narracji sformułowań naznaczających i archaicznych. O ile przyjmuję uzasadnienie dla posługiwania się w tekście rozprawy określeniem *pacjent*, jako ujawnionym kodem *in vivo*, o tyle pojęcia np. *alkoholik*, *alkoholizm*, *politoksykomania*, *współzależnienie*, czy przymiotnik *patologiczny*, powinny być w pracy nieobecne, o ile nie wynikają z cytowania materiału badawczego. Używane przez Doktoranta pojęcie *nałóg* ma silnie stygmatyzujący ładunek, jest archaiczne i niejednoznaczne. Zapewne jest to związane z funkcjonowaniem w procesie terapeutycznym uproszczonego kodu językowego, jednak w pracy naukowej nie ma dla niego miejsca. Tym bardziej, że refleksja i badania nad zjawiskiem uzależnienia i procesem terapii znajdują odzwierciedlenie w zmieniającym się języku. Dziś zamiast o *alkoholiku* mówimy o *osobie uzależnionej od alkoholu* (ICD-10), *ryzykownie używającej alkoholu*, lub o *osobie w kryzysie uzależnienia*, czy *osobie z uzależnieniem*. Termin *uzależnienie krzyżowe* zastąpiony został terminem *uzależnienia mieszane* (ICD-10), zaś *alkoholizm*, *uzależnienie od alkoholu* zastępuje sformułowanie *zaburzenia używania alkoholu*². Badacz, również ten osadzony w praktyce, winien zwracać uwagę na „czystość” i inkluzywność języka.

Oceniając strukturę i logikę wywodu należy powiedzieć, że praca wpisuje się w układ charakterystyczny dla prac realizowanych w paradygmacie jakościowym. Struktura jest uporządkowana, z klasycznym układem, w którym wyodrębniona została część teoretyczna, metodologiczna oraz badawcza. Treści zostały ujęte w sześć rozdziałów, w większości o dość rozbudowanej strukturze. Zachowana została łączność pomiędzy częściami. Aspekt treściowy poszczególnych rozdziałów zostanie omówiony w ocenie merytorycznej.

Jako poprawne należy ocenić przygotowanie pracy pod względem formalno-typograficznym. Rozprawa zawiera wszystkie należne jej elementy i została sformatowana zgodnie z wymogami stawianymi tego rodzaju opracowaniom. Mankamentem są

² M. Bujalski, J. Klingemann. (2021). Słownik uzależnień, Warszawa (on-line): https://www.kbpn.gov.pl/porta1?id=15&res_id=12651113, dostęp: 04.11.2024).

niedociągnięcia korektorsko-redakcyjne – w pracy obecne są błędy ortograficzne (s. 54, 56, 126), gramatyczne i stylistyczne.

Ostatnią kwestią podlegającą ocenie formalnej jest sposób cytowania oraz bibliografia. O ile przygotowanie bibliografii nie wzbudza wątpliwości, o tyle kwestie cytowania już tak. W tekście, poza cytatami, czy parafrazami z opracowań naukowych, magister Karol Łukowski odwołuje się również do materiału badawczego, na który składają się notatki z obserwacji oraz cytaty z wypowiedzi respondentów. Odwołania do tego ostatniego rodzaju materiału są niedostatecznie oznaczone, bowiem Doktorant nie przypisał, czy raczej nie ujawnił symboli identyfikujących, co jest standardem w badaniach jakościowych. W rezultacie nie wiadomo z jakiej partii materiału badawczego dany fragment pochodzi. Oznaczanie materiału ilustracyjnego jest dobrą praktyką, która zapewnia transparentność, rzetelność oraz kontekst interpretacyjny wyników. Chociaż badania jakościowe nie mają na celu pełnej replikowalności, jak badania ilościowe, oznaczenie materiału może ułatwić innym badaczom porównanie wyników. Warto o to zadbać przy okazji kolejnych prac. Jeśli chodzi o odwołania do literatury, to są one wykonane dość niechlujnie. Doktorant nie dopilnował wzoru zapisu.

3. Ocena merytoryczna rozprawy

Oceniając aspekt merytoryczny rozprawy odniosłam się do takich kryteriów jak: oryginalność i nowatorskość, znaczenie i aktualność podjętego tematu, poprawność metodologiczna, analiza i interpretacja wyników.

Literatura przedmiotu w zakresie profilaktyki i leczenia zaburzeń związanych z używaniem substancji psychoaktywnych, jeśli chodzi o perspektywę ujęcia problemu, jest szeroka i bardzo zróżnicowana. Co jednak znamienne przeważają w niej opracowania teoretyczne, te o charakterze empirycznym pozostają w zdecydowanej mniejszości. Niewiele z nich dotyka wymiaru instytucjonalnego. W tym świetle praca magistra Karola Łukowskiego stanowi istotne uzupełnienie wskazanej luki. W rozprawie Doktorant skoncentrował się na przebiegu procesu terapeutycznego, poszukując informacji o jego strukturze, doświadczaniu sytuacji terapeutycznych zarówno przez osoby prowadzące terapię, jak i z niej korzystające, rolach podejmowanych przez osoby zaangażowane w proces terapii, a także towarzyszących terapii dyskursach. Kluczowe było odkrywanie znaczeń przypisywanych przez uczestników oddziaływań doświadczanym sytuacjom i relacjom. Magister Karol Łukowski dostrzegł i przeanalizował środowiskowy wymiar oddziaływań terapeutycznych, co przy silnej inklinacji działalności terapeutycznej do modelu medycznego, jest relatywnie rzadko spotykane. Obszary objęte analizą przez Doktoranta są niezwykle ważne zarówno dla teorii i praktyki terapeutycznej, jak i dla pedagogiki, również społecznej. Wnioski płynące z omawianej pracy mogą pomóc w lepszym zrozumieniu sytuacji i relacji pomocowych, by w konsekwencji przyczynić się do podniesienia efektywności oddziaływań w tym obszarze. Zatem praca jest nie tylko aktualna, ale również znacząca. Nie można odmówić jej również nowatorskości, przede wszystkim w ujęciu problemu.

W przyjętym przez Doktoranta założeniu recenzowana praca miała mieć charakter studium społeczno-pedagogicznego. Uważna lektura ujawnia zdecydowanie szersze, wręcz interdyscyplinarne podejście do zagadnienia, czego nie należy traktować jako zarzutu. Wśród dyscyplin, w ramach których magister Karol Łukowski osadził swoją dysertację należy wskazać bez wątpienia pedagogikę (koncepcja człowieka i środowiska wychowawczego, aspekty wychowawcze, edukacyjne walory oddziaływań profilaktycznych i terapeutycznych realizowanych wobec osób z zaburzeniami związanymi z używaniem substancji psychoaktywnych), socjologię (społeczny wymiar zdrowienia, relacje społeczne, procesy stygmatyzacji), ale także psychologię (psychologiczne mechanizmy uzależnień, terapia uzależnień, koncepcja relacji terapeutycznych) i nauki o zdrowiu (system leczenia uzależnień, proces medykalizacji, farmakoterapia). Choć Doktorant starał się nadać pracy przede wszystkim rys społeczno-pedagogiczny, bowiem tak odczytuję idee rozdziału pierwszego oraz pojawiające się nawiązania do pedagogiki w podsumowaniach rozdziałów, czy podrozdziałów, to w wielu miejscach wyraźniejsze są inklinacje psychologiczne i do nauk o zdrowiu. Poza często przywoływanymi teoriami z tych dyscyplin, świadczy o tym również słownik prezentowanej rozprawy zdominowany przez terminy psychologiczne i medyczne. Jest to w pewnym sensie zrozumiałe, bo po pierwsze, terminologia psychologiczna pozwala lepiej zrozumieć mechanizmy uzależnienia, po drugie proces terapeutyczny i wychowawczy w pracy z osobami uzależnionymi często obejmuje wsparcie emocjonalne i pracę nad zmianą myślenia. Terminy, takie jak *samoświadomość*, *motywacja wewnętrzna* czy *rozpoznawanie schematów myślenia*, pomagają w analizie procesu zmiany postaw i nawyków w kierunku zdrowia. Niemniej jednak takie nasycenie terminami psychologicznymi i medycznymi w społeczno-pedagogicznej analizie problemu, jak podkreśla Doktorant w tytule rozprawy, narusza delikatnie proporcje w osadzeniu w dyscyplinach.

Przejdę teraz do oceny poszczególnych części rozprawy magistra Karola Łukowskiego. Jak wspomniałam w części dotyczącej oceny formalnej treści w rozprawie zostały ujęte w sześciu rozdziałach.

Pierwszy z nich pt. *Terapia i pedagogika*, jest poświęcony analizie relacji między pedagogiką a (psycho)terapią, z naciskiem na zastosowanie elementów pracy terapeutycznej w edukacji i profilaktyce. Tekst stanowi interesujące spojrzenie na współczesne podejście do pedagogiki, która korzysta z narzędzi terapeutycznych, by odpowiadać na problemy społeczne i emocjonalne, z jakimi mierzą się uczestnicy procesów socjalizacyjno-edukacyjnych. Doktorant przeprowadził rekonstrukcję teoretycznych podstaw oraz strukturalnych aspektów pracy terapeutycznej, co pozwoliło dostrzec związki między pedagogiką a (psycho)terapią oraz zrozumieć, jak te dwa obszary mogą wzajemnie się uzupełniać. Odwołania do klasyków, takich jak Helena Radlińska, Maria Grzegorzewska czy Carl Rogers, wzbogacają analizę i umacniają dobrą ocenę rozprawy. Przywołanie dorobku w/w świadczy o tym, że Doktorant potrafi umiejętnie włączyć do analizy teorie, co dowodzi dobrej znajomości literatury przedmiotu i jest jednym z symptomów dojrzałości badawczej.

Biorąc pod uwagę treści zawarte w rozdziale pt. *Terapia i pedagogika* można powiedzieć, że pełni on funkcję kontekstualizującą i wspierającą. Badania realizowane w oparciu o teorię

ugruntowaną, jak w przypadku ocenianej pracy, z natury niejako nie potrzebują „szkieletu” w postaci rekonstrukcji dotychczasowej wiedzy, która narzucałaby ramy, a przez to ograniczała możliwe interpretacje wyników lub proces odkrywania, zmuszając do weryfikacji postawionych hipotez. W tym kontekście analizy dokonane w omawianym rozdziale należy uznać za wystarczające.

Mankamentem rozdziału jest umieszczone w podrozdziale 1.2. odwołanie do podejścia *evidence based-practice* (s. 22), którego Doktorant zdaje się nie rozumieć. Nie jest to układ jakiś konkretnych działań „w których terapeuta i pacjent odgrywają role i ćwiczą stosowanie pięciu kroków” – jak pisze magister Karol Łukowski (s. 22), ale pewna perspektywa, wywodząca się z etycznej zasady, mówiącej o konieczności dostarczenia najskuteczniejszej interwencji, oddziaływania, leczenia lub/i ogólnej zasady działania, wywiedziona z badań o wysokiej jakości metodologicznej³. Idee *evidence based practice* są również obecne w psychoterapii uzależnień i warto się z nimi zapoznać.

Drugi rozdział pracy magistra Karola Łukowskiego zawiera podstawy teoretyczne projektu realizowanego w ramach przewodu doktorskiego. Jak już wcześniej sygnalizowałam badania zostały osadzone w paradygmacie badań jakościowych, interpretatywnych, zaś narzędzi analitycznych dostarczyła metodologia teorii ugruntowanej. Biorąc po uwagę przyjęty przedmiot badania, za który Doktorant uznał „*proces pracy terapeutycznej*” oraz pytania badawcze (*Jak przebiega proces terapii uzależnień? Jak pracują terapeuci uzależnień? Jak pacjenci doświadczają problemu uzależnień? Jak proces terapeutyczny wpływa na uczestników terapii grupowej?*) (s. 42), takie osadzenie paradygmatyczno-teoretyczne jest jak najbardziej zrozumiałe i zasadne. Paradygmat interpretatywny opiera się na założeniu o procesualnym charakterze rzeczywistości społecznej oraz obustronnej zależności pomiędzy działaniami aktorów a strukturą społeczno-instytucjonalną. Magister Karol Łukowski w swojej pracy z powodzeniem wykorzystał fakt, że procedury analityczne teorii ugruntowanej pozwalają na wyjście poza indywidualne historie życia poprzez odkrywanie ogólnych wzorów i mechanizmów kształtujących relacje społeczne oraz logikę działania. Należy podkreślić, że odwołanie się do narzędzi analitycznych teorii ugruntowanej w wyjaśnianiu obserwowanych wzorów, organizacji i przebiegu procesu terapii uzależnień, pozwoliło Doktorantowi na względną otwartość teoretyczną wobec zjawisk i procesów, które choć nowe nie są, to na gruncie polskim nie zostały przebadane dostatecznie dobrze. Zatem przyjęta w pracy metoda jest ze wszelkich miar właściwa.

O ile wybór paradygmatu i teorii wiodącej nie budzą zastrzeżeń, o tyle prezentacja związanych z nią kolejnych kroków w odniesieniu do badań własnych już tak. Dla przypomnienia, w ramach teorii ugruntowanej wyodrębnia się następujące elementy, czy etapy działania: 1) kodowanie, 2) rozwój pojęć/kategorii, 3) stałe porównywanie danych, 4) teoretyczne próbkowanie, 5) teoretyczne nasycenie, 6) teoretyczna integracja, 7) wykorzystanie notatek w celu odzwierciedlenia analitycznych procesów myślowych badacza. Teoria

³ Barczykowska, A. (2014). Idea evidence based practice w amerykańskiej resocjalizacji i profilaktyce. In E. Habzda-Siwiek & J. Kabzińska (Eds.), *Psychologia i prawo. Między teorią a praktyką* (pp. 123-135). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

ugruntowana wymaga precyzyjnego przedstawienia poszczególnych kroków, a w szczególności procesu kodowania danych i wyłaniania kategorii w sposób systematyczny i cykliczny. W pracy brak wyraźnego opisu, jak przeprowadzono kodowanie, oraz w jaki sposób uzyskane dane empiryczne zostały przekształcone w kategorie analityczne. W zasadzie, poza wskazaniem na przyjęcie zasady kodowania otwartego, Doktorant nie przedstawił, jak ten etap został zrealizowany.

Słabo został scharakteryzowany zebrany materiał badawczy. Zwykle, jeśli materiał badawczy pochodzi z wywiadów, czy obserwacji, badacze prezentują jego charakterystyki w postaci zbiorczych tabel. Doktorant takich danych nie ujawnił, wskazując tylko że materiał pochodzi z opisów 40 grupowych sesji terapeutycznych, jednej superwizji oraz dwóch indywidualnych terapii uzależnień. Miało to swoje konsekwencje w części przedstawiającej wyniki badań, gdzie wykorzystywane ilustracyjnie fragmenty nie były należycie oznaczone.

Wątpliwości budzi kwestia doboru próby i miejsca badań. Magister Karol Łukowski słusznie wskazywał, że granicą w zbieraniu materiału było wysycenie próby, ale nie opisał w jaki sposób dobierał przypadki do niej. Nie wyjaśnia tej kwestii zróżnicowanie miejsca prowadzenia badań, które miało stanowić wyraz realizacji zasady maksymalnego kontrastu w grupie. Na marginesie, w dalszej części pracy wspomniana zasada doboru próby była wykorzystana w niewielkim stopniu, a szkoda, bo niosła obok identyfikacji wspólnych wzorców, możliwość wychwycenia różnic, a co za tym idzie bardziej kompleksową konstrukcję teorii.

Zanim przejdę do oceny części przedstawiającej prezentację wyników chciałabym odnieść się do kwestii łączenia przez Doktoranta trzech ról: osoby z doświadczeniem uzależnienia, terapeuty uzależnień i badacza. Sytuacja ta mogła mieć zarówno pozytywne, jak i negatywne następstwa. Jeśli chodzi o recenzowaną pracę zrealizował się pozytywny scenariusz, bowiem Doktorant potrafił dokonać swoistego *epoche*, które pozwoliło zachować dystans badawczy, jednocześnie nie tracąc wrażliwości płynącej z własnych doświadczeń. W projektach opartych na teorii ugruntowanej wnoszenie osobistych doświadczeń do procesu badawczego nie jest wykluczone. Należy je wówczas traktować jako element uwrażliwiający badacza na niuanse. Umiejętność wykorzystania własnego doświadczenia w obiektywny sposób jest wyrazem dojrzałości i świadomości badacza⁴.

Przechodzę w tym miejscu do oceny ostatniej części pracy doktorskiej. Część empiryczna rozprawy magistra Karola Łukowskiego jest zorganizowana wokół analizy kategorii pracy terapeutycznej w perspektywie strukturalnej, interakcyjnej, dyskursywnej oraz pracy społecznej. Zostały one omówione w osobnych rozdziałach, których zawartość pokrótce przypomnę, by następnie podzielić się uwagami odnośnie poszczególnych części.

Jeśli chodzi o rozdział trzeci pt. *Praca terapeutyczna jako struktura*, to Doktorant zrekonstruował w nim ramy organizacyjno-strukturalne obowiązujące w dwóch placówkach terapeutycznych (publicznej i prywatnej), wskazując również na różnice w podejściu do pracy

⁴ Corbin, J., & Strauss, A. (2015). *Basics of Qualitative Research*. Thousand Oaks. Sage.

z pacjentami. Ciekawym fragmentem tego rozdziału jest dość udana próba rekonstrukcji głównych perspektyw ujmowania i realizowania pracy terapeutycznej, wśród których wyróżniono ujęcie medyczne, psychoterapeutyczne oraz środowiskowe. Kolejne części tego rozdziału omawiają grupy pacjentów: nowo przybyłych, ponownie uczestniczących oraz objętych prewencją. Szkoda, że Doktorant tego wątku nie rozwinął w kierunku typologii, tak jak to zrobił w odniesieniu do ról wykonawczych terapeutów, wyodrębniając rolę przewodnika (nastawionego na edukację), rolę psychologa (z główną funkcją uświadamiania), zleceniodawcy (zorientowanego na zaangażowanie pacjenta w pracę), oraz pomocnika (odpowiedzialnego za wsparcie). Ważnym wątkiem w tym rozdziale jest analiza znaczenia i form środowiskowych pracy terapeutycznej, dokonana w nawiązaniu do pedagogiki społecznej.

Rozdział czwarty pt. *Praca terapeutyczna jako interakcja*, poświęcony jest interakcjom w psychoterapii uzależnień. Doktorant przeprowadził pogłębioną analizę procesów komunikacji pomiędzy pacjentem a terapeutą, co pozwoliło na rekonstrukcję technik językowych stosowanych przez obie strony oraz na zidentyfikowanie poszczególnych elementów składowych sesji terapeutycznej wraz z opisem ich zawartości i dynamiki. Zgromadzony materiał badawczy pozwolił na wyodrębnienie kilku typów interakcji mających miejsce w czasie sesji terapeutycznych. Co ważne analizy są czynione zarówno z perspektywy pacjenta, jak również terapeuty. Rozdział czwarty stanowi bez wątpienia wartościowy wkład do zrozumienia relacji terapeuta-pacjent.

Piąty rozdział, pt. *Praca terapeutyczna jako dyskurs*, analizuje rolę języka w procesie terapeutycznym. Jest to w mojej ocenie najlepsza część pracy, bo w największym stopniu wykorzystująca narzędzia analityczne teorii ugruntowanej i wnosząca najwięcej elementów teorii twórczych. Punktem wyjścia tego rozdziału uczynił magister Karol Łukowski założenie, że praca terapeutyczna zmierza do tego, by poprzez procesy tematykacji i problematykacji doprowadzić do uświadomienia sobie przez pacjentów ich deficytów, by zaaktywizować ich do poszukiwania rozwiązań. Nie jest to zadanie łatwe z uwagi na rozwinięte u osób z problemem uzależnienia mechanizmy obronne. Zgromadzony materiał badawczy pozwolił Doktorantowi na wyłonienie kilku dyskursów wyjaśniających genezę źródeł problemów, m.in. dyskurs przyczyn i skutków, dyskurs niepowodzeń oraz dyskurs deficytów.

W szóstym rozdziale pt. *Praca terapeutyczna jako praca społeczna* Doktorant skupił się na pracy terapeutycznej w środowisku pacjenta, identyfikując mechanizmy przywracania pacjentów do ról społecznych i wzmacniania ich sprawczości. Jest tu również wątek przeciwdziałania reprodukcji ryzykownych wzorców. Materiał badawczy pozwolił na zidentyfikowanie tych czynników środowiskowych, które stanowią znaczący zasób, stając się tym samym czynnikami chroniącymi w procesie zdrowienia psychicznego, fizycznego i społecznego.

Pracę wieńczy obfita, bo licząca ponad 200 pozycji bibliografia, zawierająca zarówno dzieła klasyczne, jak i najnowszą literaturę. Zastrzeżenie budzi poziom jej wykorzystania, bowiem Doktorant dość oszczędnie analizuje poszczególne wątki i tym samym zdecydowanie zbyt rzadko podejmuje z nimi dyskusję w kontekście własnych ustaleń. Choć oczywiście można

uznać dyskusję wyników jako bliższą podejściu ilościowemu, to wydaje się, że w przypadku omawianej pracy byłaby ona na miejscu, pozwalając Doktorantowi na formułowanie bardziej ogólnych wniosków, których oczekiwałam w części badawczej i podsumowaniu.

Podsumowując część badawczą pracy należy powiedzieć, że nie jest ona jakościowo równa. Biorąc pod uwagę wykorzystanie narzędzi analitycznych teorii ugruntowanej, najslabiej wypada pod tym względem rozdział trzeci, gdzie nad próbą budowania generalizacji przeważają elementy opisowe, w dodatku pozbawione odniesień do materiału badawczego (pierwsze odwołanie pojawia się dopiero na stronie 89, pod koniec rozdziału). Pozostałe części prezentują się pod tym względem zdecydowanie lepiej, przy dominacji rozdziału piątego, gdzie – jak już pisałam – dostrzegam największy potencjał teoriiotwórczy. Biorąc pod uwagę zgromadzony materiał, ale przede wszystkim pole badawcze objęte analizą wraz z zastosowaną metodologią, mam wrażenie, że Doktorantowi przydałoby się nieco więcej czasu na opracowanie wyników. Mam też świadomość, że metodologia teorii ugruntowanej nie należy do najłatwiejszych – wymaga dojrzałości i wysokiej kultury metodologicznej. Dlatego należy docenić sięganie po nią na etapie doktoratu i powyższe niedoskonałości traktować, jako naturalne elementy na drodze w doskonaleniu warsztatu badacza jakościowego.

Pomimo zgłoszonych uwag, chciałabym podkreślić, że dysertacja doktorska magistra Karola Łukowskiego to bardzo dobrze skonstruowany projekt badawczy. Jako czytelniczka nie miałam problemu z ustaleniem o czym pisze Doktorant, dlaczego poszczególne wątki pojawiają się w tym, a nie innym miejscu. Wnioski płynące z badań Doktoranta z powodzeniem uzupełniają dotychczasowe obszary niewiedzy w zakresie pracy terapeutycznej z osobami doświadczającymi problemu uzależnienia. Uważam, że są one również inspirujące badawczo.

4. Konkluzja

Mając na uwadze kryteria sformułowane w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, czyli: 1) posiadanie ogólnej wiedzy teoretycznej, 2) umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, 3) oraz oryginalność rozwiązań podjętego problemu naukowego wraz z oryginalnością zastosowania wyników badań własnych, na podstawie analizy rozprawy *Praca terapeutyczna w poradniach uzależnień. Studium społeczno-pedagogiczne* stwierdzam, że magister Karol Łukowski spełnia powyższe wymagania. Tym samym zasadne staje się sformułowanie wniosku o przyjęcie dysertacji doktorskiej magistra Karola Łukowskiego oraz dopuszczenie do publicznej obrony rozprawy doktorskiej, co niniejszym czynię.

